

3. Humanismus a renesance, baroko, pobělohorská lit.

Renesance a humanismus /14.stol.–16.stol./

- vznik: Itálie 14. stol.
  - konec: Itálie poč. 16. stol., zaalpské země 16. stol. – 1. pol. 17. stol.
  - významné změny v oblasti Sev. Itálie (jedna z nejvyspělejších oblastí)
    - úpadek měst. států → působení velkých říší i katol. církve
    - rozrostení protestantismu (katolíci × protestanté)
    - vzestup měšťanstva
    - manufaktury, řemeslo – rozvoj → peníze → rozvoj kultury
    - návrat k antice (Řím kulturním i politickým vzorem Itálii – It. se cítí dědicem starověk. Říma)
    - snaha pochopit zákonitosti světa → poznávání přírody (nové vědní obory – fyzika, chemie, botanika, anatomie, alchymie, astrologie)
    - důraz na vědění a poznání → zámořské objevy (Země je kulatá...)
    - důraz na vzdělání → rozvoj škol
    - převládá lit. v nár. jazycích
    - nově: román, esej (fr.)
    - 1450 knihtisk (Johannes Guttenberg) → zlevnění knih
    - umění – vyšší společen. prestiž, teoretické úvahy, hl. estetické hledisko
    - touha člověka po pohodlí:
  - 1) změna architektury:
    - zámky se všemi vymoženostmi
    - honosné domy měšťanů
    - výzdoba napodobuje Antiku (sloupy, velká okna, zdobné prvky, malby, kresby, Δ tympanon, zdobení nadokenních říms)
  - 2) malířství a sochařství:
    - přichází portrét, akt
    - socha Davida = fyzická krása
- nové společenské hnutí, obrat k antice:
změny v životě → **renesance** (= znovuzrození, obrození)
změny v oblasti myšlení → **humanismus** (humanus = lidský)
  - zájem o člověka a jeho zkoumání
  - zesvětštění církve
  - základem vzdělání znalost jazyků
  - netýká se příliš chudých→ šíření do ostatních zemí (Francie, Španělsko, Anglie; k nám až kolem 1470)

	renesance	středověk
- středem zájmu:	člověk	Bůh
- myšlení:	lidský rozum	na základě víry v Boha
- životní postoj:	současnost	nadpřiroz. svět, posmrtný život

- koncem 15. stol. v Itálii krize → nutnost duchovní obrody společnosti
- **reformace**
  - úsilí o nápravu církve
  - **Martin Luther, Jan Kalvín**
  - proti zpovrchnění a zformalizování víry, hromadění majetku
  - návrat k víře v Boha, k bibli (víra samozřejmá, ale osobní záležitost)
  - důraz na mravní kázeň a podřízení celku (opak renesance)
  - očekávání duchovně vyššího života (společně s renesancí)
  - konflikt s katolickou církví → **náboženské války** (velmi zlé, život neustálým útekem před smrtí)
- proměna duchovní a kulturní situace – myšlenka nezcizitelného práva člověka na život → **baroko**
- utopické spisy – Itálie:
  - Thomas More: Utopie** – fiktivní ideální stát, založen na občanské rovnosti (soukromé vlastnictví, všichni pracují), dostatek vzdělání, kultura
  - Thommaso Campanella: Sluneční stát** – založení novověké vědy a filosofie
  - Francis Bacon: Nová Atlantis**
  - Niccolo Machiavelli: Vladař**
- Itálie**
  - Leonardo da Vinci** ^{ITÁLIE}
    - malíř, sochař, architekt, vědec, hudebník, spisovatel
    - ukazuje, že naplnit ideály humanismu je těžké
    - všímá si, že člověk je schopen války, krutosti, lidojedství, malosti...
    - po upálení Gicolama Savomardy → pálení svých děl
  - Michelangelo Buonaroti** ^{ITÁLIE}
    - básně typické svou nejistotou příznačné pro období mezi barokem a renesancí
  - Dante Alighieri** ^{ITÁLIE}
    - z Florencie vyštván do exilu (pro polit. názory)
    - láska z mládí Beatrice
  - Nový život**
    - verše prokládané prózou
    - líčí deníkovou formou příběh své lásky

Hostina

- verše prokládané prózou
- filosofické

Božská komedie

- didakticko-alegorický epos (duchovní)
- vypravěč zabloudil v temném lese (symbol života) a zde ho pronásledují 3 šelmy (Smyslnost, Pýcha, Lakota)
- musí projít 3 záhrobními říšemi: Peklem, Očistcem (putuje s Vergiliem) a Rájem (putuje s Beatricí)
- námět ze starověkých děl, mytologické postavy
- dvě stránky člověka: Smrtelná = tělesná / Nesmrtelná = duchovní

Francesco Petrarca ITÁLIE, FRANCIE

- z Florencie vyštván
- první velký humanista, král básníků (většinou sonety)
- celoživotní láska Laura

Zpěvník (Sonety Lauře)

- básně formou sonetu věnované Lauře
- psychologicky přesná kresba osudové vášně

Už mlčí vítr, nebesa i zem

Ty zlaté vlasy, co tak sladce vály

Giovanni Boccaccio ITÁLIE

- Florencii opouští ze strachu před morem
- pův. básník

Dekameron

- 100 krátkých próz
- skupina mladých lidí si na venkově vypráví příběhy (utekli před morem)
- zábavné, milostné náměty

7. den – příběh od Laurety

Tofano žárlí na manželku → ta se mu vymstí: sjedná si milence a Tofano vždy opije, když s ním chce být → časem na lest přijde → jednou opilost jen předstírá, pak zamkne dům a ona se nemůže dostat dovnitř → manželka se lstí dostane dovnitř a ztropí scénu → sousedé a příbuzní na její straně → oba se pak ale usmíří

Francie

François Villon FRANCIE

- 1. moderní básník; tulák
- používá dvojsmyslů
- soubory básní (krutá otevřenost):

Odkaz

- loučí se s Paříží

Závěť

- také fr. (villonské) balady

François Rabelais FRANCIE

Gargantua a Pantagruel

- parodie románu
- vyprávění ze života obrů

Miguel de Montaigne FRANCIE

- autor vznešené „vysoké lit.“, tvůrce esejí

Španělsko

- vypjatý katolismus → vznik protireformace
- tři druhy románů: pastýřský, rytířský, nově pikareskní (osudy chudáka)

Miguel de Cervantes y Saavedra ŠPÁNĚLSKO

Důmyslný rytíř Don Quijote de La Mancha

- parodie na rytíře, herka Rosinante, děvečka Dulcinea, Sancho Pansa

Anglie

William Shakespeare ANGLIE

- * Stratford nad Avonou
- herec, dramatik, básník, spolunajitel divadla Globe
- hl. zpracovává proz. či dram. předlohy
- komedie: *Zkrocení zlé ženy*, *Marná lásky snaha*, *Sen noci svatojánské*, *Veselé paničky Windorské*, *Mnoho povyku pro nic*
- historické hry: *Richard III.*
- tragédie: *Romeo a Julie*, *Hamlet*, *Král Lear*, *Mackbeth*
- poezie: *Sonety*

Christopher Marlow ANGLIE

Tragická historie o doktoru Faustovi – drama

České země /15.stol.–1.pol.17.stol./

- humanismus se prolíná s reformací a husitstvím, renesance ustupuje
- přerušení kultur. vývoje doby Karla IV.
- opozice řím. církve: kališníci, jednota bratrská, luteráni
- pražská univ. neprosperuje → odchod studentů do ciziny
- dva vzájemně se doplňující proudy:
  - učenecké kroužky (katolíci, latina, vzor: antika)
  - měšťan. vzdělanci (reformace, čeština, vzor: praktika) – „nár. proud“

- lit. polemická, vzdělávací, poznávací, neestetická

Latinský humanismus

- vzdělané vrstvě

Jan z Rabštejna

Dialogus

- forma diskuze tří šlechticů o situaci čes. království za doby Jiřího z Poděbrad
- katolík, ale přimlouvá se za právo na odlišné názory, všeobecný mír

Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic

- píše latinsky
- poezie, filozofující próza, korespondence
- sklony k moralizování

Český humanismus

- srozumitelný → více lidem
- zlatý věk čes. lit. (16. stol., vláda Habsburků) → největší rozvoj čes. lit.

Viktorin Kornel ze Všehrd

- původem měšťan z nekatolické rodiny v Chrudimi
- mistr → právník → za zásluhy šlechtic (+ze Všehrd)
- zakladatel čes. humanismu (Čech má psát česky)
- přehlednost a srozumitelnost

Knihy devaterý (zkrác. název)

Jan Zlatoustý: Knihy o napravení padlého – překlad

Hynek z Poděbrad

- překlady i vl. básně
- syn Jiřího z Poděbrad (nestal se dědicem trůnu)

Dekameron – část

Ezopovy bajky

Václav Hájek z Libočan

Kronika česká

- nepřiliš důležitá kronika; od poč. čes. dějin po nástup Habsburků

přeložen *Milion* Marca Pola

- Přichází cestopisy = (touha lidí poznávat) -

Kryštof Harant z Polžic a Bezdruzic

Cesta z Palestiny a Egypta – cestopis

Václav Vratislav z Mitrovic

cesta do Turecka – cestopis; popis cesty a věznění (málem popraven)

Jan Blahoslav

- jazykovědec (přistupuje k jazyku citově)
- literatura, hudba, řečnictví, historie...
- celý život spjat s Jednotou bratrskou, předchůdce J. A. Komenského
- důraz na samost. myšlení

Filipika proti misomusům

Gramatika česká

Nový zákon v nově do češtiny přeložený – překlad Nového zákona, na něj navázání při novém vydání celé Bible (*Bible kralická*)

Musica – o hudební teorii

Kancionál Šamotulský – soubor písní doplňující Musicu

Vady kazatelův

Daniel Adam z Veveslavína

- vydavatel
- významné překlady
- důraz na obsah i jazyk. stránku tisků – „veveslavínská čeština“
- hl. spisy dějepisné

vícejazyčné slovníky

- spisovný jazyk

knížky lidového čtení

- Příběhy o Enšpíglovi, o doktoru Faustovi

Historie o bratru Palečkovi

- vyprávění domácího původu o legendárním rytíři, šaškovi krále J. z Poděbrad

Kalendář historický

- jediná pův. práce

- k jednotl. dnům přiřazeny události z různých dob

polemická literatura

- obhajuje kališnictví

- Karel starší ze Žerotína, Václav Budovec z Budova

Baroko a rokoko, manýrismus /pol. 16.stol.–18.stol./

Manýrismus

- zvl. slohové období mezi renes. a barokem
- usiluje o tvorbu podle nejlepších prověř. způsobů

Baroko

- vznik: pol. 16. stol.
- krize pocitu život. jistoty
- upínání k víře v Boha
- lit. plná extrémů:
  - touha po poznání s cílem propojit nebe a zemi (víra v lepší posmrtný život)
  - ostré kontrasty, dramatičnost, nadsázka, symboly, alegorie...
  - předlouhé nadpisy, často nesrozumitelnost textu

Rokoko

- vznik: pol. 18. stol.
- hravost, smysl pro příjemné stránky života
- **Giovanni Giacomo Casanova** – it. milovník a dobrodruh

Pobělohorská lit. /pol. 16.stol.–18.stol./

povstání

- hl. šlechta
- 2. pražská defenestrace 1618 (vyhození úředníků z Praž. hradu) cca 200 let po první praž. defenestraci (husitské)
- zbavení Habsburků trůnu → čes. králem nekatolík Fridrich Falcký

bitva na Bílé hoře 1620

- vítěz Habsburkové, Fridrich Falcký prchá
- poprava 27 českých pánů na Staroměstském náměstí 1621
- odebrání majetku
- všichni povinně katolíky (svobodní mohou opustit zemi → vynucená emigrace → rozdělení čes. lit. na domácí a zahr. proud)
- dědičné právo habsb. rodu na čes. trůn

Domácí lit. tvorba

- oslabené postavení češtiny na úkor němčiny
- největší úpadek v 18. stol. (Marie Terezie a Josef II.) – poněmčování měšťanstva
- pol. 17. stol. – plně barokní charakter – hl. tvorba náboženská (kázání, legendy, duchovní písně) a naučná (historická)

1/ lidová slovesnost

- nové pohádky, pověsti, proroctví, lyric. písně, balady
- nově loutkové divadlo

2/ polooficiální lit.

- interludia (práce písmáků)
- kramářské písně (vyjímek. události; zpěv + obrázky; na poutích, slavnostech)

3/ oficiální lit.

- jezuitský řád (rekatolizace, dohled nad školstvím, divadlo)

Antonín Koniáš

Klíč kacířské bludy k rozeznání otvírající

- soupis nábožensky nepřístupné lit.

Adam Václav Michna z Otradovic

- hudebník, učitel, autor písňových textů (ukolábavek, koled, milostných písní)
- lidový pohled na svět, vyrovnanost (odporuje baroku)

Česká mariánská muzika

Svatořeční muzika

Loutna česká – sbírka 13ti lyrických básní určených k souborovému provedení

Chťíc aby spal – ukolábavka

Bedřich Bridel

- jezuita, katolický misionář, umírá za morové epidemie
- Co bůh? Člověk?* – srovnání boží dokonalosti s lidskou existencí
- Jesličky* – soubor vánočních písní
- Život svatého Ivana* – prozaicko-veršovaná legendistická práce o prvním poustevníku v Čechách

Felix Kadlinský

- jezuita
- Zdoroslavíček* (zkrácený název) – překlad duchovních písní × pojal více světsky, líčení přírodních jevů

Václav Jan Rosa

- snaha uplatnit vlastní novotvary a slova „náhradní“ → zbavit češtinu cizích slov
- Čechořečnost* – latinská mluvnice češtiny, prosazuje časomíru

Bohuslav Balbín

- psal latinsky × český vlastenec, jezuita
- naučná próza, hist. práce
- Rozmanitosti z historie království českého*
- souborná česká vlastivěda
  - Učené Čechy* – sleduje vývoj české vzdělanosti, zejména literární
- Obrana jazyka slovanského, obzvláště českého* – poukazuje na zhoršující se postavení České země a čes. jazyka

purismus

- úsilí o „čistotu jazyka“

- puristé – „brusiči“ (brousí „surový“ jazyk. materiál do podoby čistého diamantu)
- přes vlastenecký zápal češtině moc nepomohlo ← výrazy často komické (zelenochrupka = salát, cestlit = putovat, Nočema = Měsíc...)

Exilová lit. tvorba

- hl. Německo, Polsko, Slovensko
- Pavel Stránský ze Záp** (Polsko)
- Pavel Skála ze Zhoře** (Německo)
- Jiří Třanovský** (Slovensko)

Jan Amos Komenský

- *asi Morava, †Naarden (Nizozemí)
- Polsko → Anglie → Švédsko → Uhry → Nizozemí
- učitel a kněz Jednoty bratrské, teolog, pedagog, reformátor
- studia v ČR (Přerov, Strážnice) a v Německu
- působil v Přerově, v Brandýse nad Orlicí, v Lešně (Polsko, požár zničil práce)...
- píše česky i latinsky → svět. ohlas
- nábožensko-filosofická tvorba

- hledá odpovědi na nejrůznější otázky běžného života

Listové do nebe

- úvaha o postavení poddaných a šlechty
- 5 dopisů
- výchozí dopis - poddaní si stěžují bohu na útlak pánů
- následující dopisy - bůh odpovídá
- aby zacházeli páni dobře s poddanými
- aby poddaní poslouchali pány

Kšaft umírající matky Jednoty bratrské

- ví o konci existence Jednoty bratrské
- nabádá lidi, aby si vzali všechno dobré a aby věřili v lepší časy čes. národa

Labyrint světa (1. část) a Ráj srdce (2. část)

- poutník se vydává do světa (svět = složité město) kvůli poznání života společen. vrstev
- 2 průvodci: *Vševěd Všudybud* (lidská zvědavost)
Mámení Mámil (nasazuje mu růžové brýle × vidí ze stran i skutečnost → utíká do svého srdce – útek k Bohu)

- pedagogická tvorba

- snaha zreformovat společnost, začít se musí od vzdělání

Orbis Pictus (Svět v obrazech)

- škola hrou, názornost ve výuce

Brána jazyků otevřena

- výuka cizích jazyků

Velká didaktika

- shrnutí pedagogických názorů
  - » vzdělání je branou k vědění a vědění je prostředkem k nápravě světa
  - » „Vše nechť, ať volně plyne bez násilného řečnění“
  - » bez víry nemá cenu nic studovat
  - úcta k člověku jako k nejvyššímu bohu
  - náprava se musí dít společným úsilím vědců a vzdělanců, proto je důležité zříditi mezinárodní akademii shrnující a šířící se nové poznatky

Informatorium školy mateřské

- děti se mají vzdělávat už od předškolního věku

Klasicismus, osvícenství, preromantismus /17.stol.–19.stol./

Klasicismus /17.stol.–19.stol./

- vznik: 2. pol. 17. stol. Francie
- konec: 18. stol.
- vrchol: doba vlády krále Ludvíka XIV.
- vzor: Řecko a Řím (jako něco dávno minulého – ohlížení)
- výraz racionalismu (důraz na rozum)
- člověk podléhá Bohu a panovníkovi
- zákl. estetickým pojmem vznešenost
- důraz na:
  - rozum (racionalismus)
  - napodobování přírody („jen pravdivé je krásné“)
  - harmonie a uměřenost
  - kompoziční pravidla, tvorba podle pravidel a vzorů (classicus = vzorový)
    - drama: zákon tří jednot (místa, času a děje)
    - vyhraňování lit. typů (hrdina, lakomec...)
    - rozlišování lit. žánrů
      - „vysoké“ (óda, epos, tragédie)
      - ilustrovaly nadčasové myšlenky a principy; hl. hist. témata, tragické konflikty či vnitřní rozpory hrdiny se společností
      - „nízké“ (komedie, satira, bajka, píseň)
      - běžné životní záležitosti, postavy z nižších vrstev, hovor. jazyk

Piere Corneille

Tragédie Cid

- motivy špaň. romanci
- hl. postavy mladí lidé z urozených rodin
- lásku Chinemy a Rodriga komplikují zákony rodové msty; dívčin otec urazí Rodrigova otce, v následujícím souboji umírá; Chinema musí proti své vůli trvat

na Rodrigově smrti, ale vše šťastně skončí

Jean Racin

Jean Baptiste Poquelin Molière

- z dobré měšťanské rodiny × na dráhu dramatika a herce → pseudonym (aby nedělal rodině ostudu)
- komedie (= „nízká lit.“)
- kritizuje mravní problémy a záporné lidské vlastnosti
- umírá na jevišti při své hře Zdravý nemocný

Tartuffe

- Tartuffe se vetře do přízně zámožného měšťana Orfana, ten jej upřednostňuje před všemi členy rodiny.

Lakomec

- chamtivý měšťan Harpagon si chce koupit lásku a přitom děti provdat a oženit bez lásky jen pro peníze

Zdravý nemocný

- kritizuje hypochondry

Osvícenství

- vznik: Francie pol. 18. stol. (před Velkou fr. revolucí)
- pouze myšlenkový směr
- „Něco mě osvítilo“ = Něco mi došlo
- důraz na rozum a logiku myšlení, spravedlnost přírodních zákonů, návrat k přírodě
- návrat k renesanci (důraz na člověka a rozum)
- pokrok ve společnosti je možný za využití rozumu
- nerozlišování lit. druhů – věnování se všemu

encyklopedisté

- spolupráce mladých fr. osvícenců na encyklopedii shrnující veškeré vědění lidstva
- vůdčí osobnost Denis Diderot

Denis Diderot

- autor filosof. a umělec. děl

Jeptiška

- román, kritizuje církve a nelidský život v klášteře

Voltaire

- kritika náboženství
- spisovatel, dramatik, historik, encyklopedista, filosof

Jean Jacques Rousseau

- osvícenství / preromantismus
- zdůraznění citu (ne rozumu)
- kritika společenské nerovnosti

Preromantismus

- mnoho společného s osvícenstvím
- protest proti nespravedlnostem ve společnosti
- vyjadřuje to v poloze citové → výraznější odraz v umění
- hledán nezkažený čistý člověk
- hl. v Německu (18. stol.)
  - hnutí *Sturm und Drang* (= Bouře a vzdor)
  - 60.–80. léta 18. stol.
  - citový protest proti nespravedlnosti a předepsaným normám

Gotthold Ephraim Lessing

Johann Gottfried Herder

- hl. teoretik preromantismu
- obdiv lidové slovesnosti (představující přirozenost)
- propagace Slovanů (předpovídá éru Slovanů)

Johann Wolfgang Goethe

- jeden z největších spisovatelů všech dob
- všestranně nadaný
- ovlivněn v Itálii antikou a renesancí

Utrpení mladého Werthera

- román psaný formou dopisů a deníkových záznamů
- mladý muž procházející osobní krizí (láska ke snoubence svého přítele), není schopen své city překonat, navíc profesní problémy → zastřelil se

Faust

- rozsáhlá dramatická báseň
- stárnoucí a se svým životem nespokojený učenec → aktér sázky → Mefistofeles plní Faustovi všechna přání → jakmile bude Faust naprosto spokojen, ztratí svoji duši → Mefistofeles Fausta omladí, přinese mu Markétku, do té se zamiluje a prohrává sázku